

6.1. ПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНИ ТА ЇЇ КУЛЬТУРИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ І СВІТОВОМУ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

В умовах сучасних глобалізаційно-інформаційних процесів, європейської та євроатлантичної інтеграції України, російсько-української війни особливої актуальності набуває, з одного боку, цивілізаційне осмислення української культури, її витоків спротиву російській культурній, медійній та духовній експансії і військовій агресії, а з другого, — презентація України та її культури в європейській історії, осмислення місця і ролі українського ландшафту в європейському та світовому соціокультурному і цивілізаційному просторі. Саме в Україні сьогодні вирішується майбутня геополітична і геокультурна конфігурація Європи і світу загалом. Нині очевидно, що у XXI ст. будь-які міжнародні союзи утворюються насамперед на основі культурних, духовно-моральних, освітньо-інтелектуальних загальнолюдських цінностей.

Проблематика входження України в європейські і євроатлантичні структури, адаптації українського суспільства до культурних стандартів і духовних цінностей Європейського Союзу досліджується у працях багатьох науковців, зокрема В. Андрущенко, В. Горбатенка, Я. Грицака, Ю. Зерний, Я. Калакури, А. Киридон, В. Кременя, Л. Нагорної, О. Пахльовської, В. Солдатенка, С. Пирожкова, І. Рафальського, О. Рафальського, О. Рудакевича, В. Смоля, П. Мироненка, Л. Саракун, В. Ткаченка, Н. Хамітова, М. Шульги, М. Юрій, О. Ясь¹. Незважаючи на значний доробок дослідників

¹ Див.: За Ідентичність і Незалежність. Війна Росії проти України: історичні передумови, геополітичні паралелі. У двох книгах. Друге видання / Відпов. ред. Валерій Смолій; упоряд.: Геннадій Боряк, Олексій Ясь. Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо»», 2023. Книга 2. 1552 с.; Кремень В., Ткаченко В. Україна: ідентичність у добу глобалізації (начерки метадисциплінарного дослідження). Київ: Т-во «Знання України», 2013. 415 с.; Пахльовська, Оксана. Ave, Europa!: ст., доп., публіц. (1989–2008). Київ: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2008. 656 с.; Пирожков С., Хамітов Н. Цивілізаційна суб'єктність України: від потенції до нового світогляду і буття людини. Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2020. 256 с.; Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції : монографія / [О. О. Безрук, В. С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.] : за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2019. 744 с.; Рафальський І. О. Феномен Українського національного самовизначення. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 240 с.; Українська культура: цивілізаційний вимір / Я. С. Калакура, О. О. Рафальський, М. Ф. Юрій. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 496 с.; Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність / Авт. кол.: О. Рафальський (кер.), Я. Калакура (наук. ред.), О. Калакура та ін. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 512 с.; Калакура Я. С., Рафальський О. О., Юрій М. Ф. Ментальний вимір української цивілізації. Київ : Генеза, 2017. С. 478–479; Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації / Кер. авт. кол. О. М. Рудакевич. Тернопіль : Тернопільський національний економічний університет, 2015. С. 90–113.

у зазначеній царині, актуалізація перспектив інформаційно-просторової, інноваційної моделі розбудови української держави, євроінтеграційних процесів, презентація України в європейському і світовому цивілізаційному просторі потребують подальшого дослідження, їхнього культурного, інформаційного, пропагандистського й ідеологічного забезпечення.

Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму, системності та науковості, об'єктивності, верифікації, наративного конструктивізму, загальнонаукових методах аналізу і синтезу, абстрагування, а також на підходах сучасних національних студій, інтелектуальної історії та візуальної антропології.

Після проголошення незалежності перед Україною як суверенною державою постала проблема пошуку подальших орієнтирів і пріоритетів розвитку, формули інтеграційних процесів у європейські та світові структури. Історична складність нашої долі, як і вибір моделі розвитку України, значною мірою полягають у тому, що Україна, за твердженням С. Гантінгтона, належить до «зони міжцивілізаційних збуджень»². Уточнюючи цю позицію, вітчизняний науковець Ю. Павленко доводить, що «за всіма своїми істотними ознаками праслов'янство органічно належало до сім'ї європейських етносів середньої смуги Європи [...] За своєю внутрішньою природою праслов'янство було суспільством європейським...». Водночас, наголошує вчений, «розміщення на незначній відстані від цивілізацій Сходу зумовило причетність праслов'янства й до азійського кола культур. Це, своєю чергою, зумовило двоїстість його історичного буття»³.

Геополітичне положення України, яка протягом століть перетворювалася на арену протистояння між Заходом і Сходом, в умовах невизначеності внутрішніх та зовнішньополітичних пріоритетів, об'єктивно підштовхувало країну до виконання ролі буфера між різними політичними гравцями. Життя української нації «на межі» зумовлює транзитність у контексті її сучасних інтеграцій, медіаторства (посередництва) не лише світського, а й церковного життя. Очевидно, що за такої ситуації конче потрібно задуматися й над державотворчою філософією двох світів — європейського та азійського.

² Гантінгтон С. П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / Переклад з англ. Наталії Климчук. Львів : Кальварія, 2006. С. 21; 33; 201–207.

³ Павленко Ю. В. Предісторія давніх русів у світовому контексті. Київ : Фенікс, 1994. С. 330.

Після відновлення новітньої незалежності, на жаль, ніхто з політичного керівництва серйозно не порушував проблеми збереження на пограниччі відрубності власної культури серед розмаїття інших світів, які творять і сповідують відмінні світоглядні цінності. Йдеться про життя-буття «посередині»: між релігійним православ'ям і католицизмом; між європейською та азіатською культурою, консенсусно-громадською та керованою демократією, інноваційним високотехнологічним і мобілізаційно-сировинним розвитком економіки, зрештою — між СНД, Митним союзом і ЄС, НАТО тощо. Більше того, ідея включення в процес європейського об'єднання від самого початку, як зазначає І. Рафальський, сприймалася вітчизняними інтелектуалами і політиками в контексті інших інтеграційних альтернатив — як противага загалом неприйнятній інтеграції з Росією та в поєднанні з більш прийнятною, але менш значущою перспективою залучення України до політичного і культурного виміру Східної Європи⁴.

Україна завжди була й залишатиметься частиною Європи. Але були дуже складні часи в житті українського народу, коли його землі розривали більш потужні держави, нав'язуючи свою модель державного устрою і світобачення, релігію, віру, цінності. І не завжди ця модель для частини пригнобленої України ґрунтувалася на європейських цінностях і нормах, більше того, у деяких випадках вона віддаляла українців від Європи. Українці жили і творили в умовах панівної моделі бачення майбутнього іншого державного утворення, з іншим панівним етносом, з його менталітетом. І ментальність українців постійно випробувалася на міцність, на її європейськість, на спроби нав'язати чуже світобачення, чужі життєві цінності. У нас і дотепер гострим є питання з українською ідентичністю, розуміння того, що таке Україна.

Російська імперія, у складі якої тривалий час були українці, роблячи свій імідж на експорт, творила й коригувала систему відповідних історичних, культурних й ідеологічних наративів, створювала ілюзію насамперед своєї присутності у світі, а відтак і нашої. При цьому поширеним було індексування ідеологем про українців як «націоналістів», «сепаратистів», «зрадників», «бандеровців» і т. ін. Як наслідок, за роки нашої бездержавності інші народи — росіяни, поляки, угорці, румуни, турки та ін. — звикли до ситуації, що українці — це просто населення, мешканці, а не самостійний актор на історичній сцені. І якщо вони визнавали, наприклад,

⁴ Рафальський І. О. Феномен Українського національного самовизначення. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. С. 236.

Росію за панівну державу, яка мала право на власну культуру і право насаджувати її іншим, то українці в їхньому розумінні не мали права на свою культуру та й щодо української державності виникало багато питань.

Виступаючи 01.09.1999 р. у Національному університеті «Киево-Могилянська академія» українська поетеса Ліна Костенко зазначила, що коли розпався СРСР, «коли ж з гуркотом упала залізна завіса, виявилось, що по той бік завіси нас нема. Україну мало хто знає, її все ще плутають із Росією, її проблеми для світу неактуальні, за нею тягнеться шлейф історичних упреждень, не спростованих нами і досі»⁵.

Далі поетеса констатує, що «негативні імпульси щодо української культури пустили глибоке і розгалужене по світу коріння. І що ставлення до українців як до нації дуже специфічне, часто закамуфльоване до того, що самі його носії майже не усвідомлюють своєї шовіністичної інфікованості»⁶. Стало мало не правилом доброго тону сказати щось несхвальне про менталітет української нації, розгулялися некеровані стихії взаємних звинувачень, дражливі рефлексії щодо історії України та її видатних діячів.

Як не прикро констатувати, але слід визнати: вітчизняній еліті, українським політикам бракувало системного бачення місця України в сучасному глобалізованому світі, усвідомлення пріоритетних національних інтересів і зовнішніх орієнтацій. Вони не спромоглися піднятися до рівня вироблення власної геостратегії, стали заручниками попередніх підходів та намірів меншовартісного ґатунку. Замість того, щоб розробити свою гуманітарну політику, її стратегію та пріоритети, зафіксувати себе у свідомості людства парадоксом молодой держави з тисячолітньою культурою, що була заблокована в силу історичних причин, бути відкриттям для світу, а не морально ущербним народом в абераціях чужих віддзеркалень, пішли за інерцією. Політичний істеблішмент продемонстрував суб'єктивну нездатність остаточно демонтувати постолітарну модель. Всі ми прийняли добродушно дотепну формулу першого Президента України Л. Кравчука: «Маємо те, що маємо», і не зробили рішучої спроби змінити ситуацію. Більш того, ще й поглибили її за останні роки. Не протиставивши дезінформації про Україну потужної гуманітарної політики, розпочали входження в Європу з оберемком анахронічних проблем.

⁵ Костенко Л.. Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала. Київ : Видавничий дім «КМ Academia», 1999. С. 14.

⁶ Там само.

Перебіг подій після ухвалення Акту про незалежність України від 24.08.1991 р. засвідчив відсутність чітких державотворчих обрисів політичної еліти, слабкість її організаційних та науково-аналітичних зусиль. Український істеблішмент за незначним винятком був радше пасивним спостерігачем, аніж локомотивом творення. Для незалежності України потрібні не лише конкурентоспроможна економіка, судова реформа, європейські стандарти життя та соціального захисту, а й світове, загальнолюдське розуміння духовного і національного відродження, адекватний ренесансу вітчизняний інформаційний простір і належна в ньому роль духовно-інтелектуальних еліт.

Коли йдеться про вибір інтеграційного вектора в межах європейської спільноти, розробки пан'європейських проєктів, міжнародних угруповань транскордонного співробітництва, то для цього необхідно вийти на позаекономічні смисли європейської та світової цивілізації, розширити комплекс національно-ідеологічних, філософсько-світоглядних, духовно-релігійних, соціально-правових, геополітичних, міграційних та інших чинників розбудови української держави. Не виключено, що Україна в ЄС разом з іншими країнами (Польщею, Словаччиною, країнами Балтії) у майбутньому може сформувати і визначити окремий, самостійний і потужний східно-європейський сегмент регіональної політики, у т. ч. щодо розвитку України, її інтеграції, структуризації, диверсифікації їхніх ринків, модернізації промисловості, сільського господарства і т. ін.

Культура загалом відігравала і відіграватиме роль важливого чинника європейської інтеграції України, її репрезентанта в європейському соціокультурному просторі. Вона й надалі залишатиметься так званою м'якою силою, яку часто використовують у дипломатії для досягнення поставлених цілей. Зауважимо, що в Україні є всі необхідні умови для розвитку культурної сфери, реалізації ефективної культурної політики, але водночас бракує розуміння важливості та ролі, яку може відігравати культура. Крім того, для України, де євроінтеграційний вектор є ключовим на нинішньому етапі її суспільно-політичного розвитку, актуальність вирішення проблеми культурної сфери є питанням не лише структури влади, а й самого суспільства.

Культурна політика України в умовах євроінтеграції має ефективно захищати культурні надбання, відкрити їх світові та підвищити престиж країни на міжнародній арені. Реформування сфери культури та її правове

забезпечення повинно виступати одним із головних завдань як гуманітарної політики, так і політики соціально-економічного розвитку України, яке полягає у збереженні споконвічних традицій з одночасним перетворенням їх на загальнолюдські цінності з метою побудови сучасної демократичної нації.

Повномасштабна російська агресія проти України кинула виклик демократичним й гуманістичним цінностям європейської цивілізації. Тому ми повинні розповідати правду про цю війну, її передумови, причини та реальні й можливі геополітичні наслідки, спростовувати російську брехливу пропаганду та її історичні наративи, в тому числі про т. зв. історію «єдиного російського народу» та «русский мир» і, що не менш важливо, виокремити раз і назавжди історію українського народу, України з «російської тіні», показати, що ми — європейська нація, історія якої з прадавніх часів тісно пов'язана і є невід'ємною складовою європейської історії, а також відкривати Європу українцям, наше спільне минуле з європейськими народами, формувати, особливо в молодій генерації, глибоке й цілісне розуміння європейських цінностей та європейських інтеграційних процесів і цим закладати міцний фундамент європейського майбутнього України⁷.

У сучасній війні Росії проти України не меншу роль, ніж військовий, відіграє культурний елемент. Відчуваючи загрозу в сильній українській ідентичності, Росія століттями атакувала й продовжує атакувати культурний простір України. Тому що це справжня історія про націю, її ідентичність, її історію, що протистоїть видуманому наративу про «русский мир», який намагається уособлювати моральну, етичну, духовну вищість. А її просто не існує, це міф. Насаджування ідеології «спільно-російськості», заперечення існування української мови, культури, нації, єдності території, поширення радянсько-російських міфів про спільне життя і боротьбу в одній країні, — усе це спрямовувалось і спрямовується на реалізацію деструктивно-нігілістичного сценарію у сфері національної ідентичності, на «десуверенізацію» та розмивання політичної свідомості українців, деструкцію української державності.

⁷ Віднянський С., Мартинов А. У чому полягає значення європейських студій в Україні в умовах російсько-української війни? // За Ідентичність і Незалежність. Війна Росії проти України: історичні передумови, геополітичні паралелі. У двох книгах. Друге видання / Відпов. ред. Валерій Смолій; упоряд.: Геннадій Боряк, Олексій Ясь. Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо»», 2023. Кн. 2. С. 1438.

На жаль, внаслідок російської агресії проти України зменшується фінансування культурної сфери, руйнується інфраструктура культурно-освітніх закладів, спостерігаються масові виїзди талановитих кадрів із культурної та інших сфер за кордон. За даними ЮНЕСКО, за час повномасштабного вторгнення в Україну окупанти знищили понад 700 культурних та історичних об'єктів України — пам'ятники, музеї, архіви, церкви, школи, театри, бібліотеки. Обмежено також доступ вимушених мігрантів до культурного продукту рідною мовою та має місце недостатня представленість українського культурного продукту на світовій арені.

Сьогодні виникла нова соціальна реальність: мільйони громадян України, а це, за даними ООН (станом на 10.10. 2023 р.) — 6 млн 200 тис. українських біженців⁸, не втративши українського громадянства, отримали статус, що дає можливість спрощеної інтеграції в країнах перебування, по суті, відповідний правам місцевих громадян у питаннях житла, роботи, медицини та проведення дозвілля. Але з інтеграцією у суспільства держав Європи одночасно відбувається процес тією чи іншою мірою дезінтеграції з українським соціумом мільйонів громадян України. З часом слабнуть і можуть втрачатися зв'язки з Батьківщиною. Важливою є й діяльність щодо просування позитивної інформації та формування сприятливого іміджу України.

Значним викликом для України є й те, що українські біженці достатньо позитивно налаштовані до інтеграції у суспільства країн ЄС. Як стверджує О. Ядловська, значний рівень спорідненості культур, євроцентричність українців, їхні миролюбність, працьовитість, освіченість, належність переважно до християнської традиції з високою ймовірністю призведуть до того, що країни ЄС частково вирішать за рахунок українських біженців свої демографічні проблеми. І тому закономірно, що уряди цих країн стараються заохотити біженців, насамперед працездатних і сім'ї з дітьми, залишитися у приймаючих країнах⁹.

Українська влада, у свою чергу, розуміючи, що відновлення і відбудова післявоєнної України буде складним і тривалим процесом, має вже сьогодні розробити програму долучення до відновлення і відбудови країни усіх

⁸ Новый 2024 год для украинских беженцев в Европе: или работой, или есжай домой // Семья. № 44(1195). 31.10.2023–6.11.2023. С. 5.

⁹ Ядловська О. Особливості міграційної хвилі українців-евакуантів у 2022 р. через військову агресію Російської Федерації // Науковий вісник ДДУВС. Спец. вип. 2022. № 2. С. 198.

українців з усього світу. Одним із основних пріоритетів програми має бути робота з максимальною кількістю мігрантів та потенційних репатріантів в усьому світі. Щоб мігранти, представники української діаспори, перебуваючи за кордоном, відчували свою важливість для держави, мали бажання робити корисні справи для України, як в самій країні, так і за її межами, керуючись пріоритетами державної політики. Долучення до процесів відновлення, відбудови України українців зі всього світу допоможе іззовні створити і запустити маховик відновлення і відбудови України, що дозволить Україні зробити свій післявоєнний ривок, зокрема й економічн¹⁰.

Дієвим засобом подолання все ще існуючої *сний*¹¹.

Дієвим засобом подолання все ще існуючої системної кризи цивілізаційної самоідентифікації українського суспільства, формування і закріплення європейської ідентичності українців, популяризації європейського напрямку розвитку України є європейські студії в Україні. Самоусвідомлення українців залежить не тільки від політично-правової системи, соціально-економічного становища, добробуту та способу життя, міжнародного оточення тощо, а й від колективної історичної пам'яті, на формування якої суттєвий вплив мають саме європейські студії.

Доводиться констатувати, що майже ніде в університетах світу немає українських кафедр, все сприймається крізь призму русистики, а в діаспорі молодь українського походження захищає дипломні роботи і дисертації переважно з російської літератури, бо інакше матиме проблеми з працевлаштуванням. Існуючі в західному світі українські наукові й культурні інституції радше сприймаються як своєрідні капсули українства в психологічно дистанційному середовищі, без стабільних контактів зі значно престижнішими інституціями інших діаспор. До цієї роботи треба активно долучати митців з усього світу, насамперед, зрозуміло, з України та української діаспори.

Будучи географічним центром Європи, не можна залишитися поза сучасним рівнем європейської освіти, науки, культури. Розглядаючи все лише в регіональному вимірі, можна приректи себе на маргіналізацію та довічну світову ізоляцію. Нині українська наука має всі підстави бути

¹⁰ Буряченко О. Відновлення України через діалог усіх українців світу. Об'єднавшись — зробити неможливе, всупереч усьому! URL: <http://www.ukrinform.ua>

¹¹ Буряченко О. Відновлення України через діалог усіх українців світу. Об'єднавшись — зробити неможливе, всупереч усьому! URL: <http://www.ukrinform.ua>

більш упізнаваною за кордоном, особливо в контексті євроінтеграційних процесів, отримання Україною статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу, нового рівня співпраці з НАТО. Представники української науки дедалі активніше беруть участь у міжнародних конференціях, співпрацюють з європейськими і світовими науково-освітніми інституціями, проходять міжнародні стажування, здійснюють презентації і публікації своїх досліджень за кордоном, поширюють інформацію в мережах Інтернет тощо. Важко переоцінити тут і роль істориків української діаспори, зокрема Тараса Гунчака, Івана Лисяка-Рудницького, Сергія Плохія, Омеляна Пріцака, Ореста Субтельного, Романа Шпорлюка та ін., а також діяльність українських наукових осередків за кордоном¹².

Важливу роль у збереженні й примноженні етнокультурної самобутності українства, його цивілізаційних цінностей, репрезентації в європейському і світовому культурному просторі відіграють енциклопедичні видання. Залучення до персоналій національної енциклопедії широкого кола осіб, котрі пов'язані з Україною, її історією, наукою, культурою, освітою та зробили вагомий внесок у різні сфери соціокультурного, духовного, економічного й політичного розвитку надзвичайно важливо як для формування міжнародного статусу української енциклопедистики, розвитку науки, так і зростання іміджу України у світі¹³.

Реалізація стратегії гуманітарної безпеки, зміни в культурі і моделях поведінки, поширення європейських цінностей — це тривалий процес. Першочерговими заходами для зміцнення гуманітарної і культурної безпеки мають стати: створення механізмів для поширення в українському медіапросторі європейського культурного продукту, в першу чергу телевізійного контенту з країн ЄС; розвиток національних культурних індустрій на шляхах участі в європейських програмах і проєктах; активне стимулювання вивчення європейських мов, у першу чергу англійської. Це потребує проведення структурних змін і «перекодування» культурної матриці з урахуванням найкращих надбань національної культурної спадщини і тен-

¹² Калакура Я. Критерії українськості формування персоналій Національної енциклопедії. Українська енциклопедистика як складник інформаційного спротиву: колективна монографія / За заг. ред. д. і. н., проф. А. Киридон. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2022. С. 18.

¹³ Українська енциклопедистика як складник інформаційного спротиву: колективна монографія / За заг. ред. д. і. н., проф. А. Киридон. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2022. 368 с.

денцій сучасних культурних процесів у Європі та світі. Проте справжня небезпека, слушно зазначає професор Римського університету Оксана Пахльовська, — «повільність цих змін на тлі прискореної динаміки сучасного світу, — саме тому, що ці зміни не найперше залежать від економічного поступу. Ці зміни відбуваються — або не відбуваються — в душах і свідомості людей в результаті їхньої відкритості (чи закритості), їхніх контактів зі світом, мобілізації історичної пам'яті, розвитку критичної свідомості»¹⁴.

У зовнішньополітичному контексті слід враховувати й потужну анти-українську риторику російської пропаганди, яка спрямовується на дискредитацію України в очах Заходу, на те, щоб зробити позиції прихильників України вразливими для критики за підтримку «фашистського режиму». Незважаючи на те, що імперські амбіції РФ не мають перспективи у цивілізованому світі, ситуація кардинально не змінюється. Ідеологія «русского міра», яка не несе в собі жодних гуманістичних чи релігійних цінностей, цілеспрямовано й послідовно поширювалася і поширюється в наукових та релігійних колах, серед росіян.

На жаль, до війни ми не знайшли сил і рішучості, а головне не наважилися покінчити із залежністю від Росії (як це вчинили Польща, Чехія, країни Балтії), що зміцнювало її ілюзії — «нікуди не подінуться». Ми терпіли і майже звикли до залежності економічної, політичної та військової, а найголовніше — до залежності культурної. У 2014-му українці відреагували на російський напад лише «декомунізацією». Сьогодні вона, хоч і з запізненням, доповнюється «дерусифікацією» і «деколонізацією».

Стратегія розвінчування ідеологем російської пропаганди, стримування російського імперіалізму передбачає не просто атаки у культурному просторі, а надання достовірного альтернативного національного наративу. Перед політиками, дипломатами, науковцями, журналістами, експертами постала серйозна відповідальність за створення умов для достовірності українського наративу у світовому інформаційному просторі. Щоб цього досягти, необхідно, на нашу думку, дотримуватись кількох умов.

По-перше, український наратив має базуватись на реальних фактах, щоб не потрапити у пастку несвідомого повторення неправдивого наративу про Україну. Так, наприклад, маємо усвідомлювати небезпеку використання

¹⁴ Пахльовська О. Ave, Europa!: ст., доп., публіц. (1989–2008). Київ: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2008. С. 621.

фраз «українська криза», «збройний конфлікт» чи «українсько-російська війна» (замість «російсько-українська») у контексті повномасштабного російського вторгнення в Україну. Фрази «українська криза», «збройний конфлікт» та «українсько-російська війна» передбачають, що відповідальність за війну лягає насамперед на Україну, а не на Росію.

По-друге, необхідно ґрунтовніше підходити до визначення ролі України у так званому геостратегічному протистоянні між Росією та США за домінування і глобальний простір, про що часто наголошують в російській пропаганді. Маємо говорити про війну в Україні не лише як боротьбу між двома наддержавами, а як про боротьбу між двома країнами в одному регіоні. Це допоможе поставити Україну в глобальному просторі значущим конкурентом — як на полі бою, так і в інформаційному просторі.

По-третє, виправданіше говорити про постколоніальне минуле, а не про пострадянське. Глосарій пострадянськості постійно дає підстави Москві претендувати на відновлення радянського простору, в тому числі й фізично. Визнаючи свій радянський тягар, нам слід дистанціюватися від останнього, називати це постколоніальними практиками. Це буде корисно і в сенсі діалогу з європейськими країнами, оскільки концепт постколоніального там краще розроблений і зрозумілий. Саме постколоніальний підхід сприятиме побудові нової системи координат для розуміння української державності, культури та ідентичності, делегітимізуватиме російськоцентричний наратив про Україну, її історію та культуру, а також консолідації знання європейських аспектів її інтелектуальної та культурної спадщини¹⁵.

По-четверте, маємо чітко розуміти, що Росія десятиліттями використовувала культуру як інструмент зовнішньої експансії, формування, пропагування, поширення ксенофобських, провоєнних сентиментів, повідомлень і наративів, якими утискала сусідні країни, нівелювала ідентичності інших народів, які (як Росія вважала) належать до сфери її геополітичних інтересів. Українці мають усвідомити, що це не їхня культура. Це культура чужа й у багатьох відношеннях ворожа, яка протистоїть українству. Не випадково російські окупанти на всіх захоплених українських територіях негайно переводять українські школи на російську мову викладання та ро-

¹⁵ Смолій В. А., Ясь О. В. Сучасна російсько-українська війна у світлі постколоніалізму // Вісник НАН України. 2022. № 6 (36). С. 3–16.

сійські програми, знищують українську літературу. Якщо російська культура й може бути якоюсь корисною і привабливою в самій Росії, то це аж ніяк не культура українського народу. Це культура нав'язування нашим людям духовно-мілітаристського комплексу.

Контрпропагандистська стратегія України має будуватися на трьох основних принципах, які вважаємо засадничими у вирішенні проблеми ефективності впливу на масову свідомість. Це історичність, олюднення українців та авторитетність джерела інформації. Маємо залучати найавторитетніших людей у світі, в Європі, Україні, навіть РФ. Треба створити систему залучення до інформаційної підтримки відомих у світі людей, які висловлювали підтримку Україні, співчуття українцям і засуджували російську агресію. Завдяки систематичному залученню популярних діячів світової політики, науки і культури маємо створювати у світі атмосферу масового несприйняття російської агресії та підтримки України у боротьбі не тільки за власну свободу і незалежність, а й за сучасні цінності цивілізації¹⁶.

Відповідно до зазначеного, основоположним критерієм перемоги України у війні з РФ може бути лише збереження і розвиток цивілізаційної суб'єктності України. Це критерій, який стосується не лише нашої країни, а й кожної цивілізованої країни, світової спільноти в цілому. Цим критерієм може бути лише перемога нового гуманізму над неототалітаризмом, який сьогодні загрожує не лише Україні, а й усьому світові. У цьому реальність перемоги і її не лише військове чи геополітичне, а екзистенціальне значення. Це гуманізм не лише співчуття до Іншого, а й розуміння Іншого, більше того, це гуманізм консолідації і співтворчості з Іншим¹⁷. Саме такий новий гуманізм сьогодні поєднує країни Європи й Євроатлантики, до яких прагне доєднатися Україна. Дієвий і мужній новий гуманізм, який несе світові Україна, має бути єдиним зі справжньою демократією.

Російсько-українська війна змінила ставлення зарубіжних країн, європейців до України, стрімко зростає цікавість до неї. Донедавна російська пропаганда будь-яку лакуну в розумінні України в геополітичному, істо-

¹⁶ Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеева. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. С. 262–263.

¹⁷ Пирожков С. І., Хамітов Н. В. Війна і мир в Україні: шляхи до реальної перемоги і розвитку // Вісник НАН України. 2022. № 9 (39). С. 47.

ричному чи культурному просторі швидко й ефективно наповнювала своїми інтерпретаційними наративами. Сама ця деномінація ніби містить припущення, що не можна зрозуміти регіон у цілому, і Україну зокрема, не беручи до уваги російську історію та політику. Однак така передумова лише зміцнювала російськоцентричні геополітичні та геокультурні погляди, а отже, формувала помилкову переконаність у тому, що такі країни, як Україна, Білорусь та Молдова не становлять собою самодостатніх реалій, які заслуговують на окремий незалежний аналіз.

Зауважимо, що окрім складного зовнішньополітичного становища України, агресії з боку Росії, негативних наслідків пандемії Covid-19, високого рівня корупції, відсутності професіоналізму і патріотизму в сучасних політичних та економічних еліт України, до деструктивних чинників і транзитивності розвитку нашої держави належить і «політика подвійних стандартів» у ставленні до нашої держави на міжнародній арені. Тому окрім відповідності європейським стандартам, існує гостра необхідність змінити імідж України серед населення, наприклад, у таких країнах, як Італія, Франція, Іспанія, Німеччина, чия підтримка буде нам потрібна і в подальшому для європейського поступу.

Водночас зазначимо, що війна Російської Федерації проти України згуртувала значні сили й ресурси союзників України, ознаменувала глобальну ціннісну і ресурсну опозицію Росії у цій війні. Саме в контексті світоглядної, ментальної війни події в Україні поступово стали глобальним символом боротьби за демократичні права та свободи. При цьому зауважимо, що під прикриттям загарбницьких прагнень, Росія намагається концепцію «ментальної війни» перевести в геополітичне протистояння колективного Заходу із Росією на ціннісно-символічний рівень.

Нині ми є свідками завершення російської ідеологічної парадигми, яку раніше частково перейняв і Захід: у межах цієї парадигми Україні було відведено маргінальну роль культурної провінції «русского міра». Сьогодні цікавість до України зростає з імперативною швидкістю — і на цей запит потрібно відповідати. Тому необхідно розробити й презентувати власну концепцію української культури й ролі України в європейській історії.

Слід визнати, що **сьогодні** міжнародна спільнота значною мірою не готова до українського **наративу**, аби чути його. Більшість академічних департаментів і науково-дослідних центрів на Заході, які є платформою

для вивчення України, мають назву на кшталт «російські та східноєвропейські студії», котрі спрямовані на «настроювання» західної наукової оптики на користь неоімперських прагнень Кремля. У багатьох західних університетах студентів навчають крізь призму російського бачення України, її історії та культури. У музеях країн західного світу є надзвичайно багато помилок на користь російського наративу.

Зазначимо й те, що й самим закордонним українознавчим студіям також належить пройти непростий процес ревізії й деколонізації, дерусифікації. Існуючи в межах русистики, вони вільно чи невільно фактично підтримували міфи й стереотипи щодо українців та України, агресивно нав'язувані «постсовєтською» Росією. Тому необхідний системний підхід до презентації ролі України, її історії й культури в європейській історії¹⁸.

Отже, сьогодні настав час деколонізувати свою історію та культуру не лише всередині країни, а й за кордоном. Великі сподівання у вирішенні цього завдання покладаються на українські студії за кордоном, які завжди були важливими осередками поширення достовірних, актуальних знань про Україну в міжнародній спільноті. Повномасштабна війна, яку розгорнула РФ, ще раз довела, що продовжувати інтегрувати Україну з ціннісно близькою Європою — життєво необхідно. Зрештою, це стає інтелектуальною базою стійкості до російських наративів та протидії ним на різних рівнях — від приватного, національного до міжнародного. Враховуючи інформаційний аспект війни, переосмислення української історії та культури в міжнародному ключі дає змогу покращити розуміння України за кордоном.

Відтак надзвичайно важливим є поширення знання про Україну, просування українського культурного продукту та інституційні гарантії цього процесу. Попри всі наявні надскладні обставини війни необхідно не тільки зберегти, а й розвивати публічні, культурні, наукові, освітні програми і проекти. Дипломати, науковці, культурні та політичні діячі мають скористатися цим міжнародним запитом на глибше розуміння того, що являє собою Україна і чому впродовж стількох років вона залишалася в основному маловідомою соціополітичною реальністю та історичною і культурною спадщиною для пересічних громадян інших країн. Повернення України в

¹⁸ Чадюк М. Чи змінить війна українські студії? -2. Науковці топових університетів — про те, як героїзм нашого народу підважує російський вплив і в академічній спільноті // День. 2022. 29 квітня. С. 10.

Європу є процесом природним, адекватним історичній справедливості. Гадаємо, що Україна здатна повернути й Європі автентичні смисли тих концептів і категорій, які стоять у її витоків. Культурна політика України в умовах євроінтеграції зможе ефективно захистити культурні надбання, відкрити їх світові та підвищити престиж України на міжнародній арені заради цивілізаційного поступу України.

Разом із тим, Україна сором'язливо ігнорує наймогутніший потенціал, який здатний забезпечити реалізацію якісно нового проєкту й оформити новий соціокультурний світ. Йдеться про можливість активної участі у створенні слов'янського «світу», органічними елементами якого могли б стати слов'янські народи й держави Центральної та Східної Європи, що мають багато спільного в долі, економіці й економічній поведінці, психології, культурі, побуті. Однак це не виключає, а, навпаки, передбачає пошук нових форм інтеграції. Якою буде ця модель — покаже майбутнє. Зрозуміло одне, що перемога України й поразка Росії у війні будуть відправними пунктами коеволюційного етапу універсального епохального циклу, що передбачає ускладнення і просторових структур.

Україна володіє достатнім геополітичним потенціалом, щоб посісти гідне місце у світовій спільноті. Розробка й ухвалення національної геостратегії — це питання про існування України як суверенної держави, історичної долі українського народу. Оптимізація процесів державотворення, суспільних трансформацій і зовнішньополітичного механізму вимагає чіткого перспективного бачення ролі і місця України в сучасному світі, формування чіткої геополітичної стратегії на середньострокову та довгострокову перспективу, набуття справжньої, а не формальної суб'єктності.

Шлях України в Європу лежить насамперед через відродження питомих європейських цінностей української культури. Лише інтеріоризація європейської цивілізаційної спадщини, розумне поєднання всезагального й національного в суспільстві та культурі, дотримання високих моральних аксіоматичних принципів дасть змогу українському суспільству не тільки зберегти власну автентичність, а й утвердитись у сучасному європейському і світовому просторі.